

Onderwerp: Vervangen kademuur Noorder Emmakade-
Tuinlaantje

Commissie Beheer, 1 februari 2018

Inspraak namens de Muurplantenwerkgroep Haarlem door Marco van
Wieringen

De Muurplantenwerkgroep maakt zich hard voor de levende kademuren van Haarlem,
die van groot belang zijn voor de natuur en de bewoners in de stad.

Bijgevoegd is een artikel verschenen november 2017 in Tussen Duin en Dijk over de
muurflora op de Haarlemse kademuren.

Geachte Commissie Beheer,

De basaltmuur langs de Noorder Emmakade die zal worden gerenoveerd, is een uitbundig
begroeide muur met muurplanten, zoals muurleeuwenbek, muurvaren, brede eikvaren en
de zeldzame steenbreekvaren. De eerste waarnemingen van de laatste soort in Haarlem zijn
meer dan 25 jaar geleden op deze muur gedaan! Bij de start van de voorbereidingen is de
Muurplantenwerkgroep betrokken geweest en we hebben onze adviezen ingebracht. Het
project heeft even stilgelegen en is weer opgepakt, maar zonder ons verder bij het proces te
betrekken. Ons is niet bekend wat met onze adviezen is gedaan en in hoeverre dit
programma van eisen hervestiging van de muurplanten mogelijk maakt en op welke wijze
het ontwerp verder verbeterd kan worden. Deze werkwijze verbaast ons en achten wij
strijdig met het Ecologisch Beleidsplan van de gemeente.

Ik wil u graag wijzen op de volgende twee ambities uit het Ecologisch Beleidsplan:

Ambitie 8. Onderling afstemmen van gebiedsinrichting, -ontwerp en beheer. (bijlage 5, 6, 7, 8 en 9)
Gebiedsontwikkelingen bieden de mogelijkheid om ecologie in Haarlem een impuls te geven. **Bij
planontwikkeling en uitvoering van projecten moet expliciet nagegaan worden welke kansen er
liggen voor het behoud en de versterking van de natuurwaarden. Voorwaarde voor het benutten
van kansen is tijdige inbreng in projecten.**

**Ambitie 11. Betrekken van belanghebbenden bij de planvorming, uitvoering en evaluatie en
vergroten en draagvlak.** (bijlage 12) De gemeente Haarlem gaat haar burgers expliciet betrekken bij
natuurwaarden in de stad. Het gaat hierbij om allerlei communicatietrajecten waarbij enerzijds
bewoners bewust worden gemaakt van bestaande natuurwaarden in de stad en anderzijds ideeën
worden voorgelegd waarmee bewoners zelf ook een bijdrage aan ecologie kunnen leveren.

We verzoeken u dan ook om de vrijgave van het krediet voor renovatie van deze kademuur
aan te houden en hierover pas te besluiten als alle kansen voor hervestiging van
muurplanten zijn benut in het programma van eisen. Uiteraard willen we de
verantwoordelijke projectgroep hierbij graag helpen. De procesmanager van de renovatie,
Rienk van Beeren, heeft hiervoor vandaag al met mij contact opgenomen.

Hierbij voeg ik een tweede verzoek, of in het algemeen de Muurplantenwerkgroep
vroegtijdig kan worden betrokken bij renovaties van kademuren, en waar 't dat waard is
voor de duur van de gehele voorbereiding. Dit heeft bijvoorbeeld bij de renovatie van de
Buitenrustbruggen vorig jaar goed uitgepakt, waar met onze adviezen belangrijke
begroeiingen met eikvarens en tongvarens konden worden gespaard. In andere trajecten,
zoals bij de renovatie van de kademuren van de Nieuwe Gracht ruim een jaar geleden is dit
niet gebeurd, waardoor een belangrijke populatie zeldzame zwartstelen, ondanks

toezeggingen door de gemeente ten aanzien van het behoud, helaas voorgoed verloren is gegaan.

Een laatste verzoek tot slot.

Februari vorig jaar is met wethouder mevrouw Sikkema afgesproken dat de gemeente, afdeling Beleid, Beheer en Openbare Ruimte, een advies op laat stellen over ontwerpeisen voor het realiseren van muurplantvriendelijke kademuren wat kan worden gebruikt als handvat bij de voorbereiding van projecten. Afgelopen november hebben we een eerste concept hiervan gezien, met een voor ons teleurstellende inhoud. Het adviserend bureau blijkt niet over de noodzakelijke kennis te beschikken over de groeivoorwaarden van muurplanten. Wij pleiten voor het aangaan van een samenwerking met gemeente Amsterdam, waar een projectgroep is gestart voor het ontwikkelen van een kademuur met kansen voor muurplanten in de Houthaven in Amsterdam. De ambtenaar die deze projectgroep leidt heeft zijn hulp aangeboden, maar afdeling BBOR heeft dit afgewezen. We verzoeken de gemeente om deze samenwerking toch te zoeken omdat dit de gemeente veel kennis kan opleveren.

Resumerend:

- 1) Aanhouden van vrijgave krediet ten aanzien van dit agendapunt, uitzoeken welke aanpassingen mogelijk zijn voor de hervestiging van muurplanten;
- 2) Muurplantenwerkgroep vroegtijdig betrekken en gelegenheid geven tot participatie bij renovaties van kademuren;
- 3) Aangaan van samenwerking met gemeente Amsterdam bij het opstellen van ontwerpeisen voor het realiseren van muurplantvriendelijke kademuren.

Vriendelijke groet,

Marco van Wieringen

namens Muurplantenwerkgroep Haarlem

Foto's : Marco van Wieringen.

Marco van Wieringen

Levende kademuren van Haarlem

Links: Brede eikvaren en gewone eikvaren op een pilaar van een van de Buitenrustbruggen.

Brede eikvaren en tongvaren onder deksloof.

Zwartsteel.

Brouwersvaart.

Blaasvaren en tongvaren langs de Brouwersvaart.

De kademuren van Haarlem zijn op verschillende plekken rijk begroeid met muurplanten. Ze geven de stad een historische sfeer en dragen bij aan de biodiversiteit. In 2015 besloot ik deze wereld te gaan verkennen door systematisch de flora op de kademuren te inventariseren.

Twaalf kilometer kademuur

Ongeveer de helft van de kades langs grachten en vaarten in en om het centrum van Haarlem bestaat uit baksteen (8 km) of basalt (4 km). Naast het Spaarne omvat dit nog zo'n zeven grachten en vaarten. In de periode mei – november 2015 zijn de kademuren meerdere malen op muurvegetatie onderzocht. Hierbij is ook een kano gebruikt voor een beter zicht op de muur. Voor de toegepaste inventarisatiemethode en verwerking van gegevens zie het kader 'FLORON Meetnet Muurplanten'. Gelukkig zijn er in Haarlem ook in 1989-1990 en 2010 uitgebreide inventarisaties ver-

richt door Provincie Noord-Holland en vrijwilligers (Denters, 1990 en 2010), zodat de trends van de belangrijkste soorten konden worden onderzocht.

Forse toename

Van de muurplanten op de Haarlemse kademuren komen de varens het meest voor. Veel kenmerkende muurbewoners van deze sporenplanten zijn sinds 1990 flink toegenomen (tabel). Dit geldt vooral voor de vier streepvarens (Asplenium): muurvaren, steenbreekvaren, tongvaren en zwartsteel en voor de eikvarens. In de afgelopen vijf jaar hebben deze soorten zich nog ruimer verspreid

over de stad, wat belangrijk is voor het vestigen van robuuste populaties van deze deels zeldzame soorten. Ook elders in West-Nederland is een toename van muurvarens waargenomen, zoals steenbreekvaren en tongvaren in Amsterdam (Ten Hoopen, 2014) en voor meerdere varens in Delft (Van der Ham, 2010). Dit is niet alleen het gevolg van het ouder worden van muren en wellicht minder onderhoud, maar zeker ook de winst van de klimaatwijziging. De winters en de zomers worden warmer, wat gunstig is voor de veelal warmteminnende muurplanten (Denters, 1998). De afgelopen vijftien jaar

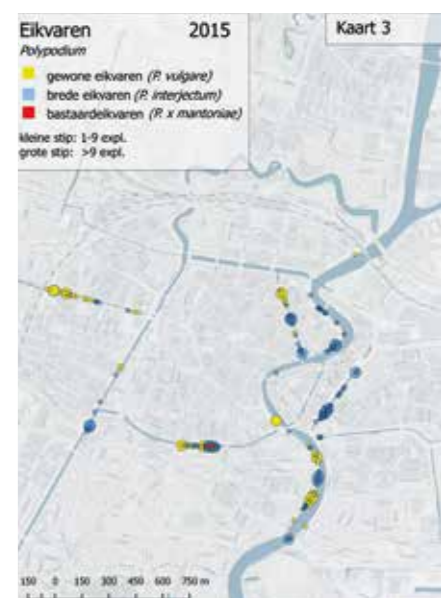
Figuur 1. De verspreiding van zwartsteel langs kademuren in Haarlem in 2010.

Figuur 2. De verspreiding van zwartsteel langs kademuren in Haarlem in 2015.

Figuur 3. De verspreiding van eikvaren langs kademuren in Haarlem in 2015.

is het groeiseizoen met bijna een maand verlengd vergeleken met vijftig jaar geleden (www.natuurkalendar.nl).

Een soort die opvallend afwijkt van het algehele patroon is de mannetjesvaren. Het aantal exemplaren op de kademuren van deze soort is vergeleken met 25 jaar geleden ongeveer gelijk gebleven. Toch blijkt ook de verspreiding van mannetjesvaren over de stad toegenomen, maar hiertegenover staan flinke verliezen vanwege onderhoud en renovatie op plekken waar ruim tweederde van de populatie voorkwam.

		Kenm. mp.	1989/ 1990	2010	2015	Opmerking
muurvaren	<i>Asplenium ruta-muraria</i>	k	1.505	+	14.344	
tongvaren	<i>Asplenium scolopendrium</i>	k	8	555	914	
zwartsteel	<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>	k	(1)a	419	800	00-'05: 600
eikvarens (incl. spec.)	<i>Polypodium</i>	k	390		1.298	
brede eikvaren	<i>Polypodium interjectum</i>	k	+	+	681	
gewone eikvaren	<i>Polypodium vulgare</i>	k	+	+	417	
steenbreekvaren	<i>Asplenium trichomanes</i>	k	36	232	447	
mannetjesvaren	<i>Dryopteris filix-mas</i>		446	+	420	
blaasvaren	<i>Cystopteris fragilis</i>	k	18	118		In 1997: 85
smalle stekelvaren	<i>Dryopteris carthusiana</i>		9	5	40	60% op hout
wijfjesvaren	<i>Athyrium filix-femina</i>		2	1	7	
gewone ijzervaren	<i>Cyrtomium falcatum</i>	k	2	22	6	
geschubde mannetjesvaren	<i>Dryopteris affinis</i>				3	
moerasvaren	<i>Thelypteris palustris</i>		2	1	3	
bastaard eikvaren	<i>Polypodium x mantoniae</i>	k			2	toevallige vondst
koningsvaren	<i>Osmunda regalis</i>				1	op hout
brede stekelvaren	<i>Dryopteris dilatata</i>		1		1	2015: op hout
zachte naaldvaren	<i>Polystichum setiferum</i>				1	
glansschildvaren	<i>Polystichum polyblepharum</i>				1	
smalle naaldvaren	<i>Polystichum cf tsus-simense</i>				1	
schubvaren	<i>Ceterach officinarum</i>	k				1998-2002: 9
stijve naaldvaren	<i>Polystichum aculeatum</i>					1998-2002: 1
gebogen driehoeksvaren	<i>Gymnocarpium dryopteris</i>		1			
aantal soorten	22		12	12	19	

● Tabel. Overzicht van varens op kademuren uit inventarisaties van de afgelopen 25 jaar in en om het centrum van Haarlem; +: gezien, niet geteld, k: kenmerkende muurplant, a: een zwartsteel op keermuurtje, geen kademuur. Bron waarnemingen vóór 2015: Denters, 2010.

● Steenbreekvaren.

● Ijzervaren.

● Bleeksporig bosviooltje langs het Spaarne.

Bolwerken

Ondanks verlies aan groeiplaatsen bij onderhoud en renovatie is Haarlem nog steeds dé stad voor de zwartsteel. In ruim 25 jaar tijd heeft, net zoals elders in West-Nederland (Denters, 1997), deze zeldzame varen zich nieuw gevestigd op de kademuren en een stevige positie ingenomen in drie 'bolwerken' met tussen 150 en 300 exemplaren elk (figuur 1 en 2). De soort komt in Haarlem op beide muurtypen evenredig verdeeld voor. Tot 2001 kwam de beschermde blaasvaren ook voor langs de Nieuwe Gracht, maar daar is deze door renovatie verdwenen. Op de enige groeiplaats van de blaasvaren die Haarlem nu nog rijk is, een vochtige basaltmuur langs de Brouwersvaart gericht op het noorden, doet de soort het goed.

Eikvarens

In Haarlem komen beide eikvarensorten in groot aantal voor en bij voorkeur op basaltmuren. Brede eikvaren en gewone eikvaren (resp. *Polypodium interjectum* en *P. vulgare*) zie je er vaak ook gemengd langs een kademuur groeien. De

brede eikvaren langs enkele grachten ook in 'monocultuur' (figuur 3). Beide soorten zijn tijdens eerdere inventarisaties niet systematisch onderscheiden, waardoor onbekend is of de forse toename de afgelopen 25 jaar voor beide soorten in even grote mate geldt. Interessant is hoe de verspreiding van de eikvarens zich over de stad verder gaat ontwikkelen en of er wellicht iets zichtbaar wordt van onderlinge concurrentie. Een leuke bijkomstigheid van het inventariseren van eikvarens is de kans op het aantreffen van de kruising *P. x mantoniae*. Bij toeval zijn er twee exemplaren van aangetroffen langs de Gasthuissingel.

Muurbloempjes en tuinvlieders

Onder de zaadplanten kent vooral de muurleeuwenbek een ruime verspreiding, met in Haarlem een voorkeur voor basaltmuren. Daarnaast zijn diverse andere tuinvlieders aangetroffen als vlinderstruik, gele helmblom, spoorbloem, Dalmatiëklokje (aangeplant), kruipklokje, walstroleeuwenbek, bleeksporig bosviooltje (*Viola riviniana* var. *Purpurea*) en muurfijnstraal. De

● Muurfijnstraal langs de Herensingel.

● Mannetjesvaren.

● Kruipklokje.

laatste soort is op twee plekken aangetroffen, waarvan er in 2016 nog maar een standhield. De kenmerkende muurplant plat beemdgras (*Poa compressa*) is helaas niet opgenomen in de inventarisatie. Klein glaskruid, een warmteminnende muurplant, familie van de brandnetel, die momenteel op veel plaatsen langs stoepen groeit, is in 2015 voor het eerst ook op kademuren gevonden.

Toekomst

De opwarming van het klimaat zet voorlopig nog wel even door, wat goed nieuws is voor de meeste muurplanten. Onderhoud en renovatie vormen echter, net als in veel andere steden, een grote bedreiging voor de flora op de kademuren. Afgelopen winter is een van de drie grote groeiplaatsen van de zwartsteel verloren gegaan bij de renovatie van de kademuren langs de Nieuwe Gracht. Binnenkort staat ook een andere kademuur vol zwartstelen op de planning voor renovatie (Kinderhuisvest) en daar zal

het niet bij blijven. Ondanks mooie voornemens in het Ecologisch Beleidsplan ontbreekt het de gemeente Haarlem voornemens nog aan de kennis en het innovatievermogen om hier voor de kademuren serieus invulling aan te geven. Groen in de stad is goed voor de gezondheid blijkt uit onderzoek (internetverwijzingen 3 en 4) en maakt de stad klimaatbestendiger. Een nieuwe kademuur die geen kansen biedt aan muurplanten zorgt voor een kale plek in de stad gedurende ten minste tachtig jaar, bijna drie generaties lang.

Vanwege de snelle veranderingen die zich voordoen in de verspreiding van muurplanten langs de kademuren is het volgen van de ontwikkelingen een spannende aangelegenheid. Ongetwijfeld zullen de diverse streepvarensorten zich verder verspreiden over de stad, evenals het klein glaskruid. Hopelijk mogen we op enig moment zelfs de terugkomst van de schubvaren langs de kademuren in Haarlem verwelkomen, een soort die het in Amsterdam

uitstekend doet. We zullen het zien; het voornemen is om eind 2017 opnieuw een inventarisatie uit te voeren.

Marco van Wieringen
marcovwier@hotmail.com

Literatuur

- DENTERS, T., 1989/'90. Veldformulieren met kartering kademuren Haarlem. Provincie Noord-Holland, Dienst Ruimte en Groen.
- DENTERS, T., 1997. Zwartsteel (*Asplenium adiantum-nigrum* L.) op de weg terug. Overzicht van het voorkomen in Nederland en de recentelijke uitbreidingen. Gorteria 23: 89-102.
- DENTERS, T., 1998. De flora van het Urbaan district. Gorteria 24: 65-76.
- DENTERS, T., 2010. De muurflora van de stad aan het Spaarne 2010 - een inventarisatierapport.
- Herziene versie 2016.
- HAM, R. VAN DER, 2010. Muurvarens in Delft 2009. KNNV afdeling Delfland
- HOOPEN, V. TEN, et al., 2014. Grachtenkantenrapport 2013, Muurplanten in Amsterdam. KNNV.
- SPARRIUS, L., J. LOERMANS & T. VAN DE VONDERVOORT, 2015. Protocol voor het inventariseren van muurplanten. FLORON-rapport 59.
- WIERINGEN, M. VAN, 2016. Muurflora grachten Haarlem. Inventarisatie 2015 en trends. Zie <http://www.floron.nl/onderzoek/muurplanten>.

- Verwijzingen internet:
- [1] <http://www.floron.nl/onderzoek/muurplanten>
 - [2] [https://www.verspreidingsatlas.nl/>Planten > Meetnet Muurplanten](https://www.verspreidingsatlas.nl/>Planten>MeetnetMuurplanten).
 - [3] <http://www.wur.nl/nl/Dossiers/dossier/Effect-van-natuur-op-gezondheid.htm>
 - [4] http://www.rivm.nl/RIVM/Kennis_en_kunde/Strategisch_Programma_RIVM/Resultaten_Strategisch_Programma_RIVM_2011_2014/Resultaten_speerpunt_Een_gezonde_en_duurzame_leefomgeving/PHENOTYPE_Onderzoek_naar_de_invloed_van_natuur_op_gezondheid